

Från gästgiveriskjutsarnas tid.

Ur boken Storgubbar och småfolk i gångna tiders Bohuslän

Utgiven 1972 Av Sven Rydstrand

Vi som har det så bekvämt i våra dagar med våra moderna färdmedel, järnvägar, bussar och bilar, tänker nog sällan på hur besvärligt våra förfäder hade det på gästgiveriskjutsarnas tid. Det var inte bara vägarna, som var dåliga, ja, rent av obefintliga då. Också bönderna som hade hand om skjutsningen, var mången gång upptagna av annat arbete, så att mången resande fick vänta i flera dagar, innan han kunde få skjuts från en gästgiveriegård till en annan. Att bönderna också tredskades ibland och var arga och besvärliga, framgår bl. a. av nedanstående protokoll, som skrevs vid häradstinget på Kviström den 16 juni år 1791:

"Tingsrätten lät sig förekomma den från nästlidna ting uppskjutna saken emellan handelsmannen i Uddevalla, herr Bengt Barck, käre, och Per Larsson-Hammarström i Södra Hamre, Lyse socken, svarande, angående påstått ansvar på densamme för det han skall försummat att efter dess skyldighet den förste december nästlidne år med tvenne hästar att skjutsa käranden samt låtit herr Barck vänta på skjuts från klockan fyra berörda dag till klockan tio andra dagen, då äntligen svaranden skall framkommit med en oskodd häst, som likväl ej kunnat nyttjas. Då hade käranden varit nödsakad förskaffa sig en annan skjuts från hemmanet Alsbäck, varigenom han en längre tid skall blivit uppehållen och därav måst vidkännas förlust och olägenhet. Förbehållande sig käranden skadestands- och åbragt kostnadsersättning. Härvid inställde sig käranden personligen, men svaranden kom icke tillstädes och har ej heller något förfall låtit tillkännagiva. Käranden inlämnade ett av åbon på färjeplatsen Alsbäck honom meddelt skriftligt intyg, som upplästes och på begäran i protokollet infördes av följande lydelse:

"Härmed giver jag mitt attestatur att uti nu fullt påstående sillefiske kom herr patron Barck hit och ville hava en skjuts, då vi skickade bud till Per Larsson i Södra Hamre, som då borde skjutsa, vid pass klockan fyra på eftermiddagen. Men ehuru väl vi flera gånger efter annan skickade bud, kom han ändå inte den dagen, utan vi måste skicka bud till Södra Torgestad, och de kom med häst och släde. Äntligen kom andra dagen klockan vid pass tio Per Larsson med en oskodd häst förutan släde och sele.

*Alsbäck den 2 mars 1791.
Engelbreckt Andersson."*

Vidare begärde käranden att dess inkallade och nu tillstädse varande vittne, Nills Hansson i Södra Torgestad, måtte lagligen varda avhörd, vilket med hänsyn till omständigheterna ansågs skäligt bifalla, varefter Nills Hansson framkallades och utan ed gjorde följande berättelse:

Sedan han hört det käranden vid förberörda tillfälle kommit till Alsbäck, skall han den efterföljande dagen vid pass klockan tio gått dit för att höra om käranden ännu ej var fortkommen. Svarandens häst, skall då ha stått på stället men var utan släde och sele samt Nills därstädes mött en sjökaptan, som var kärandens befraktade skeppare, vilken skall sagt till herr Barck att han alltför länge väntat på honom, varpå herr Barck skall svarat att han blivit hindrad och uppehållen av den som borde skjutsa och i en sådan skyldighet Brustit. Nills skall då genast med sin egen och sin grannes häst hulptit käranden fort.

Målet blev uppskjutet till nästa ting. Där anmälde Per Larsson-Hammarström att handelsmannen Barck hade honom med skällsord samt med hugg och slag överfallit vid Alsbäck för att han inte hade kommit genast med häst och släde. Han begärde upprättelse och ersättning men fick inte något.

Skådene gamla gästgivaregård i Bro socken. Huset revs i början av 1900-talet.

Ett annat protokoll, som berättar om dåliga gårdsvägar och en gård, som helt saknade framkomlig väg, skrevs vid tinget i Kviström den 28 mars 1793. Det lyder så här:

"Det hade kronobefallningsmannen herr Magnus Norenberg uppå Olof Engelbrektssons från Fogelkärr förda klagan, att han ej som sig bör skall kunna utgöra den till gästgivaregården Skådene honom ålagda skjutsningsskyldighet för bemälte dess åboende hemman i anseende till vägens svårighet emellan Olof Engelbrektssons hemvist och nämnda gästgivaregård, låtit till tinget inkalla bonden Jon Johansson i Häller såsom innehavare av halva hemmanet Häller Sörgård, att i stället till denna skjutsning förbindas. När tingsrätten företog sig detta ärende, inställde sig jämte herr befallningsmannen såväl Jon Johansson som Olof Engelbrektsson och gästgivaren Hans Andersson i Skådene, av vilka den förre ingav ett så lydande bevis:

"Det varder Olof Engelbrektsson i Fogelkärr på begäran av undertecknad till bevis meddelat, att han som är anslagen till att för sitt halva hemman utgöra skjutsning under Skådene gästgivaregård, har en väg, som till en dryg fjärdedels mils längd väl ej kan vara tryckande, men i avseende till dess läge över berg, moras, lider och hängedy så obekvämlig, att han efter uppbudning höst och vår med största mån skulle kunna framskaffa en löshäst inom den tid förordningen föreskriver, men att framkomma med kärra, som icke sällan skall fordras, då är denna väg i min tanke för honom åtminstone på sina ställen alldeles inpraktikabel. Och denna vägens usla beskaffenhet har jag såväl under mina resor i häradet blivit kännande, som än närmare i dag, då Olof Engelbrektsson mig i sådan avsikt manat att taga desamma i

ögonsikte, och jag kan väl instämna i den händelse någon av Hällersgårdarna, vilka Olof Engelbrektsson såsom tjänligast uppger, skulle bliva underlagde gästgivareskjutsningen i stället för Fogelkärr, det de ju är närmare belägna, haver sina inägor till stora byavägen och således vida bättre väg till gästgivaregården. Fogelkärr den 27 mars 1793. Jonas Forsström."

Häradsdomaren Jon Hansson i Uteby inlade också ett skriftligt intyg vid rätten, vari han meddelade att han till alla delar instämde i kronolänsman Forsströms skrivelse. Vägen till Fogelkärr var oframkomlig, ansåg han, och han menade också att den icke gick att förbättra. Bonden Jon Johansson i Häller ville inte bestrida länsman Forsströms och häradsdomaren John Hanssons påstående, och han medgav att vägen emellan Fogelkärr och Skådene var dålig, men han bestred likväl den sökta ändringen under förmenande att då Fågelkärr under långa tider utgjort reservskjuts under förberörda gästgivaregård, så borde det kunna gå lika bra nu.

Sedan Olof Engelbrektsson anhållit om befrielse från skjutsningen och gästgivaren Hans Andersson förklarat sig intet ha emot den sökta ändringen ett erinra, förklarade tingsrätten Olof Engelbrektsson befriad från gästgivareskjutsningen och förordnade i stället därtill Jon Johansson i Häller.

Att det också kunde vara besvärligt för gästgivarna vid Vrångebäcks gästgivaregård i Bro socken, då dessa också hade färjeskjutsningen till Sotenäset att bestyra, det bevisar nedanstående protokoll från Kviströms ting den 23 november 1797:

Sedan Konungens Befallningshavande i länet uppå Hans Olssons i Vrångebäck och Jöns Hanssons i Hellberg å egna och övriga skjutskyldigas vägnar under Vrångebäcks gästgiveri gjorda skriftliga anhållan, att berörda gästgiveri, som genom höglovliga Kongl. kammarkollegie utslag den 24 sistl. augusti blivit ålagd större skjutsning än det förut utgjort och denna skjutsning icke möjligen skall kunna bestridas med de tio hästar, som till detta gästgiveri är anslagna, måtte genom hemmanen Häller och Störreberg, tillsammans 3 1/2 mantal, kunna åläggas bestrida skjutsningen med fjorton hästar. Så har Konungens Befallningshavande remitterat detta ärende till undersökning i vederbörandes närvaro vid denna häradsrätt. Så hade till följe härav kronobefallningsmannen herr Nicklas H. Nordberg till förevarande ting låtit inkalla ej mindre sökänderna än åborna på Häller, Börje Månsson, Jon Johansson och Mattis Pehrsson, samt övre Störrebergs åbor, Anders Twetberg, Anders Jonsson och Hans Jonsson, att över förenämnda skjutstillökning höras och sig utlåta.

Enär häradsrätten alltså detta ärende sig nu företog, inställde sig jämte herr Kronobefallningsmannen Nordberg, sökänderna Hans Olsson i Vrångebäck och Jöns Hansson i Mellberg å egna och de övriga sökändernas vägnar, samt från hemmanet Häller Börje Månsson och Jon Johansson för egna delar och tillika såsom ombud för Mattis Pehrsson därstädes, varförutom åborna på Störreberg övre tillstädeskom utom Anders Twetberg, som anmäldes vara av sjukdom från inställelse hindrad. Ingivande herr Kronobefallningsmannen högl. Kongl. Kammarkollegiets utslag av den 24 sistlidne mars, vilket fastställer Kongl. Maj:ts Befallningshavandes den 14 mars 1796 meddelte förordnande, att som allmänna farvägen emellan Ferlef och Vrångebäck icke befunnits vara längre än en och en sjättedels mil, så vore något skjutsombyte på denna väg icke heller av nöden, utan borde skjutslagen å gästgivaregårdarna Ferlef och Vrångebäck med skjuts fortskaffa de resande förbi gästgivaregården Skåne såväl till som från Vrångebäck.

Börje Månsson i Häller ingav ett till protokollet ställt så lydande anförande:

*"Emedan jag av Kronobefallningsmannen, välädle och välbetrodde herr N. H. Nordberg, nu är lagligen inkallad till gästgivaregården Kviström att delta i skjutsbesväret vid Vrångbäckes färjeställe för mitt hela hemman Häller nordgård, så får jag allerödmjukast med närfogade utdrag av sockenstämmoprotokollet av den 16 maj nästlidet år 1796 och däruti visa att jag nu är ständig kyrkovärd vid Bro kyrka, och i följe därav tror jag nu mig med rätta kunna påstå att jag bör kunna frikännas från alla slags skjutsningar, så länge jag denna syssla bestrider. Skulle jag under denna min tjänstetid åläggas förenämnda besvär, så vore jag icke fördelaktigad av Kongl. Maj:ts förunte förmåner, som tydligen för kyrkovärddar finnes utsatt med sådana ord: Kyrkovärdarna befrias i avseende till deras besvär från eckor och skjutsningar till följe av Kongl. Maj:ts resolution 1664 och 1672. Och således i anseende till vad jag i ödmjukhet andragit haver, hoppas jag att ifrån herr befallningsmannens påstående frikänd bliva för nu och framtiden, så länge jag kyrkovärdskapet förestår.
Börje Månsson."*

Det däruti åberopade sockenstämmoprotokollet var även bifogat, vilket upplästes och till handlingarna lades, varefter herr Kronobefallningsmannen Nordberg i anseende till Anders Twetbergs anmälte sjukdoms förfall, vilket vitsordades, anhöll om uppskov med denna undersökning till nästa ting härstädes, vilket häradsrätten fann skäligt bevilja, med föreläggande för sökanderna samt Hällers och övre Störrebergs åbor att då åter efter upprop för rätten sig infinna, så vida de vilja undgå att vardera bota nu utsatt vite av en riksdaler specie, hörandes emellertid herr Kronobefallningsmannen Nordberg om detta beslut Anders Twetberg tidigt och bevisligen kungöra.

Vid 1800-talets mitt fanns tre gästgivare i Vrångbäck i Bro socken. De skötte även om färjetrafiken över Åbyfjorden. Två av deras gamla hus står fortfarande kvar.

Det blev dock ingen ändring för gästgivarna vid Vrångebäck. Men vid samma ting förekom även ett ärende angående deras färjetransport vid Åby. Om denna sak skrevs följande protokoll:

"Sedan Kongl. Maj:ts och riksens högl. kammarkollegium uppå anföre besvär av skjutsåborna på Vrångebäck hos Kongl. Maj:ts befallningshavande i detta län i anledning av majoren herr Samuel Virgins såsom innehavare av gymnasiesäteriet Åby ansökning om överfärjning till sökandens sätesgård den 14 mars förlidet år medelte utslag, varigenom Vrångebäcks åbor, som äro indelte att färja resande över till Sotenäset, blivit ålagde att jämväl med båt till Åby säteri forthjälpa dem som dit behöva överfart och det emot bestämd betalning, nämligen 4 skillingar, då allenast en person nyttjar farkosten, men 2 skillingar för varje person, då flera på en gång överföras, meddelst utslag den 24 mars innevarande år behagade förklara, att emedan vid den av denna tingsrätt uti förevarande ämne hållna undersökning icke vordet upplyst huru och på vad sätt resande till Åby blivit förut sjöledes befordrade och vad hinder som nu däremot kunde möta, ty har Kongl. kollegium åter förvist frågan härom till ny undersökning, och i händelse att denna båtskjuts för nödig skulle anses, ankommer på häradsrätten att pröva, vad biträde av andra hemman som därvid kunde tarvas och däröver den som vederbör höra, varefter Kongl. Maj:ts Befallningshavande utan hinder av dess i denna del givna utslag, som emellertid till verkställigheten borde vila, ägde så därom förordna, som beskaffenheten fordra kunde och med befallningarna instämde, så hade till följe av välbemälte befallningshavandes order av den 27 i sistlidne juli månad herr Kronobefallningsmannen Herman Nordberg till förevarande ting låtit inkalla Vrångebäcks åbor Hans Ohlsson, John Hansson, Anders Olsson och Jöns Jonsson att i denna återförvista sak höras och utlåtande avgiva.

Då tingsrätten detta ärende företog i närvaro av herr Kronobefallningsmannen Nordberg, inställde sig Hans Ohlsson i Vrångebäck för egen del samt tillika såsom ombud för de övriga Vrångebäcks ovan nämnda åboer, enligt nu uppvist fullmakt av den 10 i denna månad, och lät herr majoren Virgin härvid genom herr notarien Sonnenstein till tingsrätten ingiva ett skriftligt anförande till protokollet av innehåll att vad den frågan anginge huru och på vad sätt resande förut blivit sjöledes till Åby befordrade, så vore det en uppenbar sanning, dels att Vrångebäcks åbor i alla tider utan gensägelse förrättat denna överfärjning, dels ock att den lokala beskaffenheten ej skall tillåta annan väg att komma sjöledes till Åby, vadan herr majoren Virgin förmenar att endast tvånget att vid arvodets uttagande nödgas följa den utsatta taxan, verkat Vrångebäcks åbors tillkännagivna motvilja, det stundom skall hänt att resande blivit över all rimlighet beskattade, och beträffande den andra undersökningsfrågan om vilket hinder som för överfärjningen till Åby numera kunde möta, så försäkrar herr majoren att inga sådana finnas, helst Vrångebäcks åbor för herr majoren hade förklarat sig ingalunda önska eller behöva biträde av andra hemman till denna båtskjuts, vartill i alla fall lägenhet skulle vara att tillgå.

Efter uppläsandet av detta anförande förklarade Hans Ohlsson, att Vrångebäcks åbor alltid med båt fortställt resande till Åby säteri, ehuru sådant ej skall varit dem någon ålagd skyldighet, och vilja de även hädanefter ett sådant besvär sig påtaga utan biträde av några andra hemman, fastän de skola vara sysselsatta med ofta förekommande överfärjningsskyldighet till gästgivaregården Röd samt en dryg gästgivareskjuts, såvida de erhålla 6 skillingar, då endast en person nyttjar farkosten, men då flera på en gång till Åby överföras, vilja Vrångebäcks åbor låta sig nöja med 2 skillingar i ersättning för varje person.

Herr Kronobefallningsmannen Nordberg förmente, att när nu Vrångebäcks åboer varken förvägrat att hädanefter bestrida båtskjutsningen till Åby samt var betungade av stora

skjutsningar, borde de förtjäna den begärda tillökningen. Men tingsrätten lät sig icke beveka, utan den av Kongl. kammarkollegium fastställda taxan godkändes utan förhöjning för Vrångebäcks åboer."

I nedanstående protokoll, som skrevs vid tinget i Kviström den 13 mars 1798, får man veta hur besvärligt det var med brevbäringen på den tiden och hur stor risken var att bli överfallen av vargar, om man färdades nattetid:

Till detta ting hade kronolänsmannen Jonas Forsström instämt brevbäraren Anders Pehrsson i Klätta, Lyse socken, påståendes laga ansvar för det han skall försummat att genast bortställa ett brev från kronobefallningsmannen Nordberg den 24 sistlidne februari ankommet ämbetsbrev med däruti innesluten kungörelse till kommissarien Forsström.

När målet uppropades inställde sig parterna personligen, och sedan käranden anmält, att det ifrågavarande brevet, som innehållit kungörelser angående uppbördsstämman på Sotenäset, skall med befallning att genast bortställas av svaranden, kommit honom tillhanda en lördags afton, men svaranden skall likväl ej hörsammat tillsägelsen utan låtit brevet ligga över till söndagsmorgonen, varav hänt att kungörelsen ej blivit den söndagen uppläst på predikstolarna och således herr kronobefallningsmannen förgäves gjort en resa i sådant ärende.

Så erkände svaranden Anders Pehrsson, att det ifrågavarande brevet ej om lördagsaftonen, då det blivit honom i händer lämnat, utan först den påföljande söndagsmorgonen till nästa brevbäringshemman Nohlby blivit avfärdat, men Anders Pehrsson sökte ursäkta detta sitt förhållande därmed, att han ej skall vågat nattetid begiva sig ut på vägen till Nohlby av fruktan att bliva av vargar antastad.

Kronolänsmann Forsström yrkade böter på Anders Pehrsson, men tingsrätten ville fundera på saken tills nästa ting.